

ارزیابی و مقایسه مهارت‌های اجتماعی دانش آموزان عادی با دانش آموزان نیازهای ویژه با تاکید بر آموزش تلفیقی

حسین کریمیان^۱

چکیده

هدف این پژوهش، ارزیابی مهارت‌های اجتماعی دانش آموزان عادی و مقایسه آن با دانش آموزان استثنایی، با تاکید بر آموزش تلفیقی است. روش اجرای این تحقیق توصیفی از نوع زمینه یابی است. جامعه آماری، تمام دانش آموزان مدارس عادی و استثنایی دوره ابتدایی استان قم که در پایه تحصیلی دوره دوم ابتدایی بودند را شامل می‌شود. نمونه تحقیق بر اساس جدول مورگان، تعداد ۴۹۵ نفر به صورت تصادفی طبقه‌ای انتخاب شده‌اند. ابزار پژوهش، تست مهارت‌های اجتماعی وایلند بود که روایی آن به وسیله متخصصان و پایایی آن معادل ۰/۸۳. براساس آلفای کرانباخ مورد تایید قرارگرفت. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، از آمار توصیفی (جداول فراوانی درصد، نمودارها، محاسبه شاخص‌های مرکزی و پراکندگی) و در بخش آمار استنباطی، به برای تحلیل داده‌ها از آزمون (T) تک نمونه‌ای و آزمون لون بهره گرفته شد. یافته‌های این پژوهش نشان داد: میانگین متغیر «خودداری عمومی» به ترتیب در دانش‌آموزان استثنایی (۹۹/۷۳ درصد) و در عادی (۹۹/۹۹ درصد)، «خودداری در خوردن» (۷۵/۵۴ درصد) و (۹۶/۴۹ درصد)، «خودداری در پوشیدن» (۷۰/۲۰ درصد) و (۹۶/۸۶ درصد)، «خودرهبری» (۶/۹۳ درصد) و (۶۴/۷۲ درصد)، «مسایل شغلی» (۶۹/۱۰ درصد) و (۹۶/۴۹ درصد)، «جابجایی، حرکت و جنبش» (۶۷/۳۲ درصد) و (۹۴/۰۷ درصد)، «ارتباط کلامی» (۵۲/۸۷ درصد) و (۷۶/۵۶ درصد)، «اجتماعی بودن» (۶۴/۶۸ درصد) در مقابل (۹۹/۸۳ درصد) به دست آمده است.

واژگان کلیدی: ارزیابی، مهارت‌های اجتماعی، کودکان استثنایی، دانش آموزان عادی

مقدمه

مهارت‌های اجتماعی، رفتارهایی هستند که به افراد برای کنش متقابل با دیگران کمک می‌کنند. در مدرسه، کنش متقابل ممکن است با هم‌کلاسی‌ها، معلمان و سایر کارکنان مدرسه باشد. در مراحل بعدی زندگی، این کنش متقابل با همکاران، سرپرستان، دوستان و افراد دیگر برقرار می‌شود که شخص با آنها ملاقات می‌کند. در آموزش فراگیر که دانش آموزان با نیازهای ویژه در کلاس‌های درس عادی در کنار سایر دانش‌آموزان با استفاده از خدمات معلم مرجع (رابط) به عنوان تسهیل‌گر مشغول به تحصیل می‌شوند، از نظر پذیرش در گروه همسالان خود با مشکل رو به رو می‌شوند. یک برنامه عادی سازی باید شامل تمهیداتی برای افزایش پذیرش اجتماعی نسبت به دانش‌آموزان دارای نیازهای ویژه باشد تا بتواند مؤثر واقع شود.

اجتماعی کردن صحیح افراد و کسب مهارت‌های اجتماعی لازم، برای زندگی همواره یکی از اهداف اساسی هر جامعه است چرا که رشد اجتماعی در جریان اجتماعی شدن به وجود می‌آید، باعث سازگاری و برقراری ارتباط صحیح افراد با دیگران می‌شود و از این طریق آنها را برای نمودن قادر به شکوفا استعدادهای بالقوه-شان توانا می‌سازد (ابراهیمی، ۱۳۸۸). جریان اجتماعی شدن که در آن مهارت‌ها، انگیزه‌ها، ارزش‌ها، هنجارها و رفتارهای فرد شکل می‌گیرد تا به شکل مطلوب در جامعه رفتار کند، از کودکی آغاز می‌شود و در تمام عمر او ادامه می‌یابد (قاسمی، ۱۳۸۴). برخی از مشکلات در جامعه

ناشی از عدم رشد افراد در زمینه تربیت اجتماعی است. پرورش بعد اجتماعی افراد، در توسعه و رشد سایر ابعاد زندگی فرد نیز مؤثر هستند و جوانان برای رسیدن به ارزش‌ها و زندگی سالم و لذت بخش، سعی می‌کنند که مهارت‌های اجتماعی را کسب نمایند.

مهارت‌های زندگی نیز مانند سایر مهارت‌های فکری، قابل پرورش هستند. یکی از مهم‌ترین راهکارهای پرورش مهارت‌های زندگی، آموزش است. مدرسه، کانون آموزش و کتاب‌های درسی، مهم‌ترین وسیله آموزش تلقی می‌شوند که غالباً اهداف آموزش و پرورش از طریق آنها قابل تحقق است. از این رو کتاب‌های درسی چنانچه به درستی تدوین شوند، می‌توانند نقش مؤثری در آموزش مهارت‌های زندگی ایفا کنند. آموزش مهارت‌های زندگی، تنها آموزشی است که دانش‌آموزان را به طور عینی برای حضور موفقیت‌آمیز در جامعه و برخورداری از یک زندگی واقعی و مطلوب در محیط آمیخته با مسائل و مشکلات و چالش‌ها آماده می‌کند و توانایی انسان را برای درک و حل مسائل و نحوه برخورد با شرایط و موقعیت‌های جدید زندگی افزایش می‌دهد. (بقولی، ۱۳۷۶).

بدیهی است که تلاش برای پرورش مهارت‌های اجتماعی افراد باید از خانواده شروع شود و سپس در برنامه‌های رسمی و غیر رسمی مدارس بر اساس رشد دانش‌آموزان ادامه یابد و در ارتباط با گروه دوستان (به ویژه در دوره نوجوانی و جوانی که گرایش به مستقل شدن دارند) و سپس رسانه‌های جمعی زمینه‌های کسب مهارت-

حوزه « شناسایی پیشرفت یا هدف در زندگی، حل مسأله و تصمیم گیری، روابط بین فردی و حفظ سلامت جسمی » بر محیط زندگی و کارایی شخصی تأثیر بسزایی دارد.

مطالعه مگنین^۴ و همکاران (۲۰۰۵) که در طول دو سال در جنوب آفریقا بر روی گروه سنی ۱۴-۲۴ در زیر گروه‌های متفاوت فرهنگی انجام دادند، نشان می‌دهند که برنامه آموزش مهارت-های زندگی نقش عمده‌ای بر جلوگیری از رفتارهای خشونت آمیز جوانان دارد و ارتباط معنی داری میان مهارت‌های زندگی و رفتار اجتماعی وجود دارد.

کروتن^۵ (۱۹۹۳) پژوهشی تحت عنوان "مهارت‌های زندگی در برنامه درسی دانش آموزان ناتوان یادگیری" انجام داده است که نتایج پژوهش او نشان می‌دهد که: مهارت‌های زندگی باید قسمتی از برنامه‌های درسی دانش آموزان باشد.

آنالنا^۶ و همکاران (۲۰۰۸) تحقیقی تحت عنوان بررسی "وضعیت آموزشی و اجتماعی دانش آموزان عادی و استثنایی" انجام دادند. نتایج نشان پژوهش آنان نشان داد که: بسیاری از دانش آموزان در مدارس استثنایی از موقعیت اجتماعی مناسبی برخوردار نیستند.

لی تل^۷ و همکاران (۲۰۰۸) تحقیقی تحت عنوان "سازگاری بهتر دانش آموزان

های اجتماعی را به شکل مطلوب فراهم نمایند. (دانلند، ۱۳۸۸).

با کمی دقت و تأمل در خلقت انسان‌ها در می‌یابیم که هیچ دو انسانی مانند یکدیگر نیستند. این تفاوت‌ها در ابعاد مختلف جسمی، ذهنی و رفتاری قابل مشاهده و ادراک است. در اکثر کلاس‌های عادی، دانش آموزانی هستند که نمی‌توانند با دیگر همکلاسی‌های خود رشد کنند و نیاز به آموزش‌های ویژه دارند. مساله آموزش و تحصیل این گروه از کودکان و نیز چالش‌های موجود در روند آموزش آنها نیاز به تحقیق دارد. برخی از مهمترین پژوهش‌های صورت گرفته در این رابطه با توجه به موضوع تحقیق در خارج و داخل شامل عبارتند از:

پلات^۱ (۲۰۰۹) تحقیقی تحت عنوان "عوامل روانی، اجتماعی موثر بر سازگاری دانش آموزان استثنایی که بر روی ۱۹۷ دانش آموز استثنایی نابینا و کم بینا که در مدارس عادی بودند انجام داد. نتایج تحقیق او نشان می‌دهد که: کم بینایی و سن شروع کم بینایی با سازگاری روانی اجتماعی دانش آموزان نابینا و کم بینا رابطه معکوس دارد.

پژوهش تاتل^۲ (۲۰۰۶) نشان می‌دهد که آموزش مهارت‌های زندگی در نوجوانان منجر به ارتقای توانایی‌های تصمیم گیری، ارتباطات، افزایش اعتماد به نفس در آنان می‌شود.

پژوهش اشتمان^۳ و همکاران (۲۰۰۵) نشان می‌دهد که آموزش مهارت‌های زندگی در چهار

^۴ -mgnin

^۵ -krotn

^۶ -analna

^۷ -litl

^۱ - Plat

^۲ -tatel

^۳ -asgtman

آموزان ناشنوا در تمامی حیطه‌های مورد ارزیابی با مقیاس وایلند به استثنای دو خرده حیطه مهارت‌های روزمره زندگی شخصی و زندگی اجتماعی به طور معنی داری ضعیف‌تر از دانش آموزان عادی عمل می‌کنند.

آقاجانی، (۱۳۸۱) تحقیقی با عنوان تأثیر آموزش مهارت‌های زندگی بر سلامت روان و منبع کنترل نوجوانان انجام داده است. نتایج آن نشان می‌دهد که: آموزش مهارت‌های زندگی، سلامت روان آزمودنی‌ها را بهبود می‌بخشد و میان سطح تحصیلات مادر، اشتغال مادر، عملکرد تحصیلی دانش آموزان، سلامت روان و شیوه‌های مقابله‌ای آن‌ها، ارتباطی معنادار وجود دارد.

جهانی (۱۳۸۷) نیازسنجی مهارت‌های زندگی دانش آموزان مقطع ابتدایی را مورد مطالعه قرار داد، نتایج این پژوهش که طی فرآیند نیازسنجی به دست آمد شامل؛ مهارت تصمیم‌گیری، مهارت حل مسأله، مهارت تفکر انتقادی، مهارت‌های حرفه‌ای، مهارت والدینی، مهارت اداره زندگی و شهروند جهانی بودن است.

جوادی پور و همکاران (۱۳۹۱) در بررسی میزان تحقق اهداف مهارت‌های زندگی دانش آموزان پایه چهارم و پنجم ابتدایی شهرستان‌های استان تهران به این نتیجه رسیدند که: اهداف مهارت‌های زندگی در محورهای تفکر خلاق، تصمیم‌گیری، ارتباطات اجتماعی، خود آگاهی، همدلی، ارتباط بین فردی، حل مسأله، مقابله با هیجان و مقابله با استرس در دانش آموزان دوره ابتدایی شهرستان‌های استان تهران تحقق یافته است. بین پایه‌های تحصیلی چهارم و پنجم در زمینه مهارت‌های

عادی نسبت به دانش آموزان استثنایی "انجام دادند که نتایج تحقیق آنان نشان داد که: دانش آموزان مدارس عادی، سازگاری اجتماعی بهتری در مقایسه با هم‌کلاسی‌های خود در مدارس استثنایی کسب کرده‌اند. (به نقل از جعفری، ۱۳۸۳).

مایکل باسن^۱ (۲۰۰۷) در نتایج پژوهش خود نشان داد که دانش آموزان استثنایی در اهمیت دادن به دیگران نسبت به دانش آموزان عادی، پختگی کمتری دارند.

پیتننز^۲ (۲۰۰۶) در نتایج تحقیق خودش نشان داد که: دانش آموزان استثنایی از نظر اجتماعی، متزلزل‌تر، درونگراتر و مطیع‌تر از دانش آموزان عادی هستند و هیچ‌گونه تفاوتی در زمینه خود پسندگی در میان آنان مشاهده نشده است.

گاریسون، تیش و دلارو^۳ (۲۰۰۴) در تحقیقی از پایین بودن مهارت‌های اجتماعی در بین دانش‌آموزان استثنایی گزارش دادند.

ساسمن^۴ (۲۰۰۴) در تحقیقی نشان داد که بین دانش آموزان استثنایی خود پنداره‌ای که به وسیله مقیاس خود پنداره تنسی اندازه‌گیری شده، به طور قابل توجهی پایین‌تر از افراد عادی است.

سعیدی (۱۳۹۰) تحقیقی با عنوان " بررسی و مقایسه پختگی و رشد اجتماعی پسران ناشنوا و عادی ۱۰-۱۱ ساله مدارس تهران " انجام داده است نتایج پژوهش او بیانگر آن است که دانش

^۱ -miklbasen

^۲ -pentnz

^۳ -Garison and tanghvdlarv

^۴ -sasman

۴- آیا بین مهارت‌های خود فرماني، دانش‌آموزان مدارس عادی و استثنایی در دوره ابتدایی استان قم تفاوت معنی داری وجود دارد؟

۵- آیا بین مهارت‌های ارتباط کلامی، دانش‌آموزان مدارس عادی و استثنایی در دوره ابتدایی استان قم تفاوت معنی داری وجود دارد؟

۶- آیا بین مهارت‌های اشتغال، دانش‌آموزان مدارس عادی و استثنایی در دوره ابتدایی استان قم تفاوت معنی داری وجود دارد؟

۷- آیا بین مهارت‌های جابجایی، دانش‌آموزان مدارس عادی و استثنایی در دوره ابتدایی استان قم تفاوت معنی داری وجود دارد؟

۸- آیا بین مهارت‌های اجتماعی، دانش‌آموزان مدارس عادی و استثنایی در دوره ابتدایی استان قم تفاوت معنی داری وجود دارد؟

روش پژوهش:

این تحقیق از حیث هدف، کاربردی، و از نوع توصیفی به روش زمینه‌یابی است. جامعه آماری این تحقیق شامل همه دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی مدارس استان قم در سال تحصیلی ۹۶-۹۵ می‌شود. نمونه با استفاده از جدول مورگان تعداد ۴۹۵ نفر که به ترتیب ۳۸۲ نفر دانش‌آموز عادی و ۱۱۳ نفر دانش‌آموز استثنایی هستند به روش تصادفی طبقه‌ای انتخاب شده است. ابزار گردآوری داده‌ها؛ پرسش‌نامه تست وایلند است که با روش میدانی مورد ارزیابی قرار گرفت. برای روایی ابزار تحقیق نظرات و تأیید استادان دانشگاه و برای پایایی از آزمون ضریب آلفای کرونباخ با $0/83$ استفاده شده است. برای توصیف و تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش از آمار توصیفی با

اساسی زندگی دانش‌آموزان رابطه معنی دار وجود نداشته است.

بختیاری (۱۳۸۷) تحقیقی با عنوان "بررسی رشد اجتماعی دانش‌آموزان نابینا پسر ۷ تا ۱۰ ساله شهر مشهد" انجام داده است نتایج پژوهش او نشان داد که: دانش‌آموزان نابینا، رشد اجتماعی پایین تری را نسبت به دانش‌آموزان عادی کسب کرده اند.

اشتری (۱۳۸۰) تحقیقی با عنوان "تأثیر مهارت‌های اجتماعی بر وضعیت تحصیلی دانش‌آموزان عادی و آسیب شنوایی" انجام داده در این بررسی مشخص گردید که: این مهارت‌ها در مراکز دولتی نسبت به مراکز خصوصی تأثیر بیشتری در موفقیت تحصیلی آنها داشته است.

بنابراین هدف اصلی این پژوهش: بررسی و ارزیابی مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان مدارس عادی و استثنایی در دوره دوم ابتدایی استان قم است. سوالات این پژوهش عبارتند از:

۱- آیا بین مهارت‌های خودیاری عمومی، دانش‌آموزان مدارس عادی و استثنایی در دوره ابتدایی استان قم تفاوت معنی داری وجود دارد؟

۲- آیا بین مهارت‌های خودیاری در غذا خوردن، دانش‌آموزان مدارس عادی و استثنایی در دوره ابتدایی استان قم تفاوت معنی داری وجود دارد؟

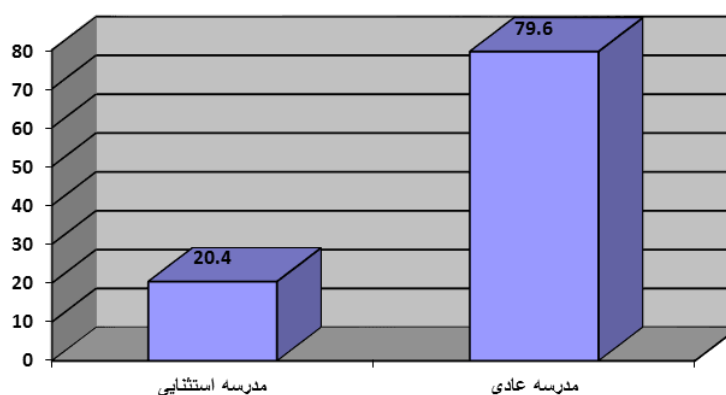
۳- آیا بین مهارت‌های خودیاری در لباس پوشیدن، دانش‌آموزان مدارس عادی و استثنایی در دوره ابتدایی استان قم تفاوت معنی داری وجود دارد؟

در این بخش، یافته‌ها به ترتیب سوالات تحقیق به شرح زیر در قالب جداول ارائه شده است:

پرسش اصلی تحقیق:

میزان رشد مقیاس کلی مهارت‌های اجتماعی، در دانش‌آموزان مدارس عادی و استثنایی در دوره ابتدایی استان قم تا چه اندازه است؟

نمودار و جدول ۱- مربوط به متغیر «مقیاس کلی مهارت‌های اجتماعی» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی

متغیر	نوع مدرسه	تعداد آزمودنی	میانگین	انحراف معیار	استاندارد خطا
مهارت‌های اجتماعی	استثنایی	101	63.3013	11.56182	1.15044
اجتماعی	عادی	393	90.6148	10.26330	.51771

متغیر «مقیاس کلی مهارت‌های اجتماعی» دانش‌آموزان مدارس عادی بیشتر از دانش‌آموزان مدارس استثنایی است.

داده‌های جدول بالا، آمار توصیفی مربوط به متغیر «مقیاس کلی مهارت‌های اجتماعی» در دانش‌آموزان مدارس عادی و استثنایی را نشان می‌دهد. بر اساس نتایج به دست آمده، میانگین

نتایج آزمون t مستقل برای متغیر «مقیاس کلی مهارت‌های اجتماعی» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی

متغیر	مقدار F	سطح اطمینان α	مقدار t	درجه آزادی	سطح اطمینان α	تفاوت میانگین	استاندارد خطای تفاوت
							1.175
	4.523	.034	-23.229	492	.000	-27.31	1.175

در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی؛ با اطمینان ۹۹ درصد، تفاوت معناداری وجود دارد.

$$T = -23/229, df = 492, \alpha = 0/0001 < 0/01$$

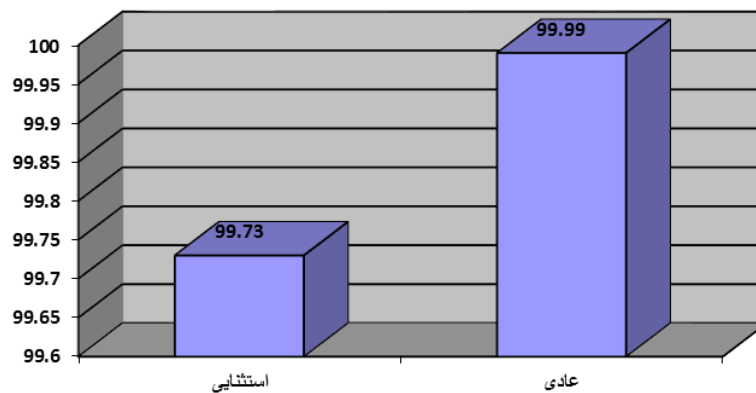
پرسش اول تحقیق:

آیا بین مهارت‌های خودیاری عمومی، دانش-آموزان مدارس عادی و استثنایی در دوره ابتدایی استان قم تفاوت معنی داری وجود دارد؟

داده‌های جدول بالا، نتایج آزمون t مستقل را برای متغیر «مقیاس کلی مهارت‌های اجتماعی» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی، نشان می‌دهد.

بر اساس نتایج به دست آمده از تحلیل آماری؛ بین میانگین متغیر «مقیاس کلی مهارت‌های اجتماعی»

نمودار و جدول ۲- مربوط به متغیر «مهارت‌های خودیاری عمومی» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی

متغیر	نوع مدرسه	تعداد آزمودنی	میانگین	انحراف معیار	استاندارد خطا
مهارت‌های خودیاری عمومی	عادی	394	99.9990	.00000	.00000
مهارت‌های خودیاری عمومی	استثنایی	101	99.7350	1.12379	.11182

«مهارت‌های خودیاری عمومی» دانش‌آموزان مدارس عادی بیشتر از دانش‌آموزان مدارس استثنایی است.

داده‌های جدول بالا، آمار توصیفی مربوط به متغیر «مهارت‌های خودیاری عمومی» در دانش‌آموزان مدارس عادی و استثنایی را نشان می‌دهد. بر اساس نتایج به دست آمده، میانگین متغیر

نتایج آزمون t مستقل برای متغیر «مهارت‌های خودیاری عمومی» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی

متغیر	مقدار F	سطح اطمینان α	مقدار t	درجه آزادی	سطح اطمینان α	تفاوت میانگین	استاندارد خطای تفاوت
							.05645
	96.445	.000	-4.677	493	.000	-2.6402	.05645

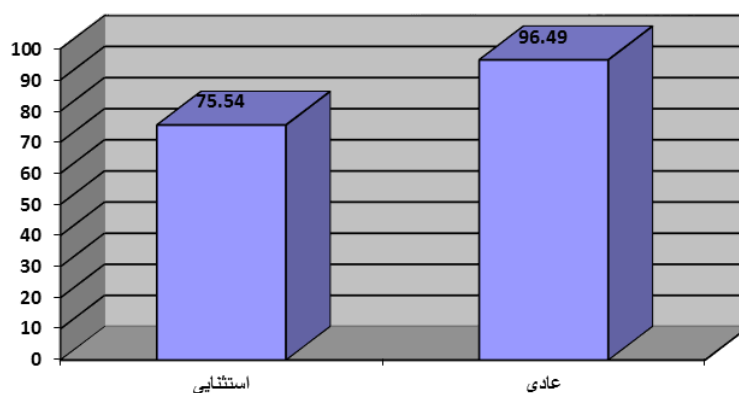
دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی؛ با اطمینان ۹۹ درصد، تفاوت معناداری وجود دارد.

$$T = -4/677, df = 493, \alpha = 0/0001 < 0/01$$

پرسش دوم تحقیق:

آیا بین مهارت‌های خودیاری در غذا خوردن، دانش‌آموزان مدارس عادی و استثنایی در دوره ابتدایی استان قم تفاوت معنی داری وجود دارد؟

نمودار و جدول ۳- مربوط به متغیر «مهارت‌های خودیاری در خوردن» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی

متغیر	نوع مدرسه	تعداد آزمودنی	میانگین	انحراف معیار	استاندارد خطا
خودیاری در	استثنایی	101	75.5446	8.99725	.89526
خوردن	عادی	394	96.4975	4.77656	.24064

متغیر «مهارت‌های خودیاری در خوردن» دانش‌آموزان مدارس عادی بیشتر از دانش‌آموزان مدارس استثنایی است. آزمون لون برای برابری واریانس‌ها

داده‌های جدول بالا، آمار توصیفی مربوط به متغیر «مهارت‌های خودیاری در خوردن» در دانش‌آموزان مدارس عادی و استثنایی را نشان می‌دهد. بر اساس نتایج به دست آمده، میانگین

نتایج آزمون t مستقل برای متغیر «مهارت‌های خودیاری در خوردن» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی

استاندارد خطای تفاوت	تفاوت میانگین	سطح اطمینان α	درجه آزادی	مقدار t	متغیر	
					مقدار F	سطح اطمینان α
.65611	-20.95291	.000	493	-31.935	.000	70.525

دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی، نشان می‌دهد.

داده‌های جدول بالا، نتایج آزمون t مستقل را برای متغیر «مهارت‌های خودیاری در خوردن» در

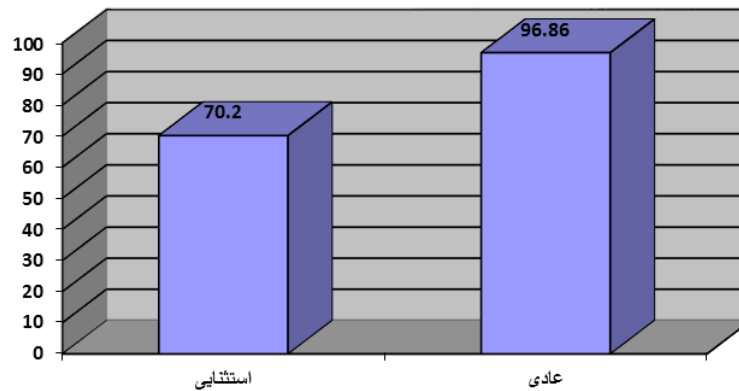
پرسش سوم تحقیق:

آیا بین مهارت‌های خودیاری در لباس پوشیدن، دانش‌آموزان مدارس عادی و استثنایی در دوره ابتدایی استان قم تفاوت معنی داری وجود دارد؟

بر اساس نتایج به دست آمده از تحلیل آماری؛ بین میانگین متغیر «مهارت‌های خودیاری در خوردن» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی؛ با اطمینان ۹۹ درصد، تفاوت معناداری وجود دارد.

$$T=-31/935,df=493,\alpha=0/0001<0/01$$

نمودار و جدول ۴- مربوط به متغیر «مهارت‌های خودیاری در پوشیدن» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی

متغیر	نوع مدرسه	تعداد آزمودنی	میانگین	انحراف معیار	استاندارد خطا
خودیاری در استثنایی	استثنایی	101	70.2070	11.29021	1.12342
پوشیدن عادی	عادی	394	96.8619	4.32755	.21802

متغیر «مهارت‌های خودیاری در پوشیدن» دانش‌آموزان مدارس عادی بیشتر از دانش‌آموزان مدارس استثنایی است.

داده‌های جدول بالا، آمار توصیفی مربوط به متغیر «مهارت‌های خودیاری در پوشیدن» در دانش‌آموزان مدارس عادی و استثنایی را نشان می‌دهد. بر اساس نتایج به دست آمده، میانگین

نتایج آزمون t مستقل برای متغیر «مهارت‌های خودیاری در پوشیدن» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی

متغیر	مقدار F	سطح اطمینان α	مقدار t	درجه آزادی	سطح اطمینان α	تفاوت میانگین	استاندارد خطای تفاوت
							.71227
	91.536	.000	-37.423	493	.000	-26.65497	

بر اساس نتایج به دست آمده از تحلیل آماری؛ بین میانگین متغیر «مهارت‌های خودیاری در پوشیدن» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی؛ با اطمینان ۹۹ درصد، تفاوت معناداری وجود دارد.

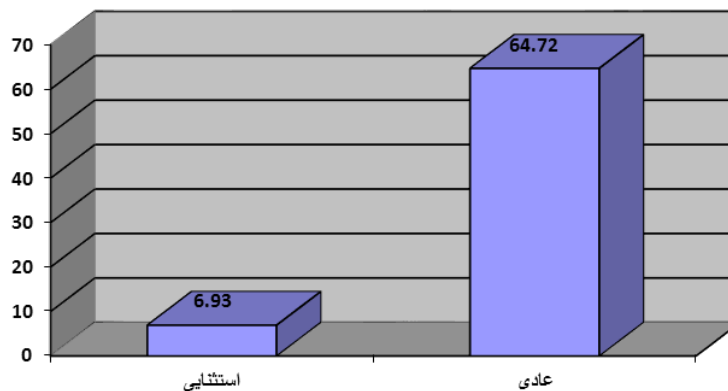
داده‌های جدول بالا، نتایج آزمون t مستقل را برای متغیر «مهارت‌های خودیاری در پوشیدن» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی، نشان می‌دهد.

$$T=-37/423,df=493,\alpha=0/0001<0/0$$

پرسش چهارم تحقیق:

آیا بین مهارت‌های خود فرمانی، دانش‌آموزان مدارس عادی و استثنایی در دوره ابتدایی استان قم تفاوت معنی داری وجود دارد؟

نمودار و جدول ۵- مربوط به متغیر «مهارت‌های خود فرمانی» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی

متغیر	نوع مدرسه	تعداد آزمودنی	میانگین	انحراف معیار	استاندارد خطا
مهارت‌های خود فرمانی	استثنایی	101	6.9307	25.52421	2.53975
فرمانی	عادی	394	64.7208	47.84462	2.41038

داده‌های جدول بالا، آمار توصیفی مربوط به متغیر «مهارت‌های خود فرمانی» در دانش‌آموزان مدارس عادی و استثنایی را نشان می‌دهد. بر اساس نتایج به دست آمده، میانگین متغیر «مهارت‌های خود فرمانی» دانش‌آموزان مدارس عادی بیشتر از دانش‌آموزان مدارس استثنایی است.

نتایج آزمون t مستقل برای متغیر «مهارت‌های خود فرمانی» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی

نتایج آزمون t مستقل برای متغیر «مهارت‌های خود فرمانی» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی

استاندارد خطای تفاوت	تفاوت میانگین	سطح اطمینان α	درجه آزادی	مقدار t	متغیر	
					سطح اطمینان α	مقدار F
4.93380	-57.79012	.000	493	-11.713	.000	336.835

داده‌های جدول بالا، نتایج آزمون t مستقل را برای متغیر «مهارت‌های خود فرمانی» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی، نشان می‌دهد. بر اساس نتایج به دست آمده از تحلیل آماری؛ بین میانگین متغیر «مهارت‌های خود فرمانی» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی، تفاوت معناداری وجود دارد.

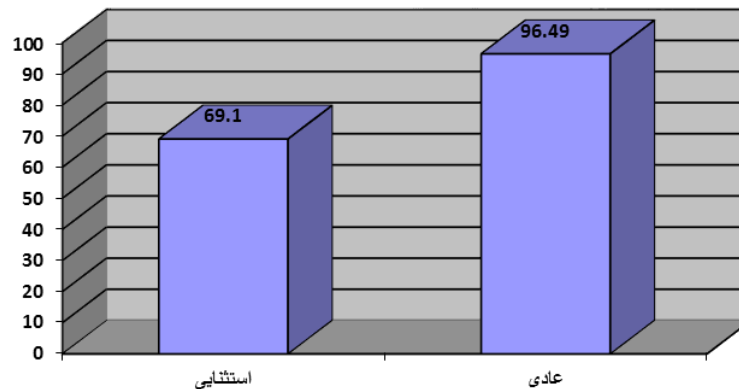
$$T = -11/713, df = 493, \alpha = 0/0001 < 0/01$$

نتایج آزمون t مستقل را برای متغیر «مهارت‌های خود فرمانی» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی، نشان می‌دهد. بر اساس نتایج به دست آمده از تحلیل آماری؛ بین میانگین متغیر «مهارت‌های خود فرمانی» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی، تفاوت معناداری وجود دارد.

پرسش پنجم تحقیق:

آیا بین مهارت‌های ارتباط کلامی، دانش‌آموزان مدارس عادی و استثنایی در دوره ابتدایی استان قم تفاوت معنی داری وجود دارد؟

نمودار و جدول ۶- مربوط به متغیر «مهارت‌های ارتباط کلامی» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی

متغیر	نوع مدرسه	تعداد آزمودنی	میانگین	انحراف معیار	استاندارد خطا
	استثنایی	101	52.8713	17.56910	1.74819
	عادی	393	76.5649	16.89271	.85212

«مهارت‌های ارتباط کلامی» دانش‌آموزان مدارس عادی بیشتر از دانش‌آموزان مدارس استثنایی است.

داده‌های جدول بالا، آمار توصیفی مربوط به متغیر «مهارت‌های ارتباط کلامی» در دانش‌آموزان مدارس عادی و استثنایی را نشان می‌دهد. بر اساس نتایج به دست آمده، میانگین متغیر

جدول ۱ نتایج آزمون t مستقل برای متغیر «مهارت‌های ارتباط کلامی» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی

استاندارد خطای تفاوت	تفاوت میانگین	سطح اطمینان α	درجه آزادی	متغیر	
				مقدار t	مقدار F
1.90012	-23.69360	.000	492	-12.470	.047

کلامی» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی؛ با اطمینان ۹۹ درصد، تفاوت معناداری وجود دارد.

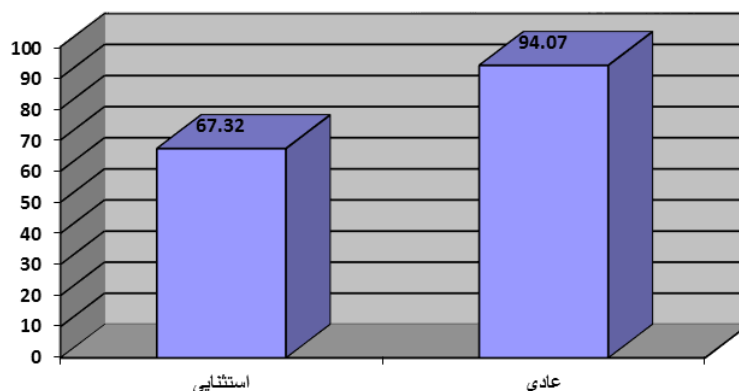
$$T=-12/470, df=493, \alpha=0/0001 < 0/01$$

داده‌های جدول بالا، نتایج آزمون t مستقل را برای متغیر «مهارت‌های ارتباط کلامی» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی، نشان می‌دهد. بر اساس نتایج به دست آمده از تحلیل آماری؛ بین میانگین متغیر «مهارت‌های ارتباط

پرسش ششم تحقیق:

آیا بین مهارت‌های اشتغال، دانش‌آموزان مدارس عادی و استثنایی در دوره ابتدایی استان قم تفاوت معنی داری وجود دارد؟

نمودار و جدول ۷- مربوط به متغیر «مهارت‌های اشتغال» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی

متغیر	نوع مدرسه	تعداد آزمودنی	میانگین	انحراف معیار	استاندارد خطا
مهارت‌های اشتغال	استثنایی	101	69.1089	11.41043	1.13538
مهارت‌های اشتغال	عادی	394	96.4975	4.82954	.24331

داده‌های جدول بالا، آمار توصیفی مربوط به متغیر «مهارت‌های اشتغال» در دانش‌آموزان مدارس عادی و استثنایی را نشان می‌دهد. بر اساس نتایج به دست آمده، میانگین متغیر «مهارت‌های اشتغال» در دانش‌آموزان مدارس عادی بیشتر از دانش‌آموزان مدارس استثنایی است.

نتایج آزمون t مستقل برای متغیر «مهارت‌های اشتغال» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی

متغیر	مقدار F	سطح اطمینان α	مقدار t	درجه آزادی	سطح اطمینان α	تفاوت میانگین	استاندارد خطای تفاوت
							خطای تفاوت
	43.881	.000	-36.606	493	.000	-27.38855	.74819

داده‌های جدول بالا، نتایج آزمون t مستقل را برای متغیر «مهارت‌های اشتغال» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی، نشان می‌دهد. بر اساس نتایج به دست آمده از تحلیل آماری؛ بین میانگین متغیر «مهارت‌های اشتغال» در دانش‌آموزان

مدارس استثنایی و عادی، نشان می‌دهد. بر اساس نتایج به دست آمده از تحلیل آماری؛ بین میانگین متغیر «مهارت‌های اشتغال» در دانش‌آموزان

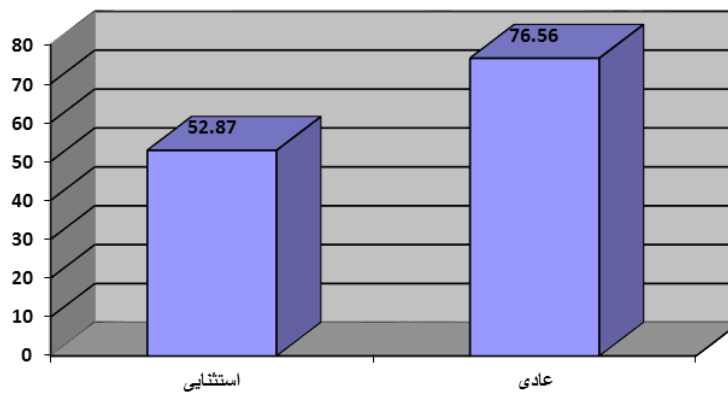
مدارس استثنایی و عادی؛ با اطمینان ۹۹ درصد، تفاوت معناداری وجود دارد.

$$T=-36/606,df=493,\alpha=0/0001<0/01$$

پرسش هفتم تحقیق:

آیا بین مهارت‌های جابجایی، دانش‌آموزان مدارس عادی و استثنایی در دوره ابتدایی استان قم تفاوت معنی داری وجود دارد؟

نمودار و جدول ۸- مربوط به متغیر «مهارت‌های جابجایی» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی

متغیر	نوع مدرسه	تعداد آزمودنی	میانگین	انحراف معیار	استاندارد خطا
مهارت‌های استثنایی	استثنایی	101	67.3265	16.65339	1.65707
جابجایی عادی	عادی	394	94.0775	7.98700	.40238

داده‌های جدول بالا، آمار توصیفی مربوط به متغیر «مهارت‌های جابجایی» در دانش‌آموزان مدارس عادی و استثنایی را نشان می‌دهد. بر اساس نتایج به دست آمده، میانگین متغیر «مهارت‌های جابجایی» دانش‌آموزان مدارس عادی بیشتر از دانش‌آموزان مدارس استثنایی است.

نتایج آزمون t مستقل برای متغیر «مهارت‌های جابجایی» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی

متغیر	مقدار F	سطح اطمینان α	مقدار t	درجه آزادی	سطح اطمینان α	تفاوت میانگین	استاندارد خطای تفاوت

داده‌های جدول بالا، نتایج آزمون t مستقل را برای متغیر «مهارت‌های جابجایی» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی، نشان می‌دهد. بر اساس نتایج به دست آمده از تحلیل آماری؛ بین میانگین متغیر «مهارت‌های جابجایی» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی؛ با اطمینان ۹۹ درصد، تفاوت معناداری وجود دارد.

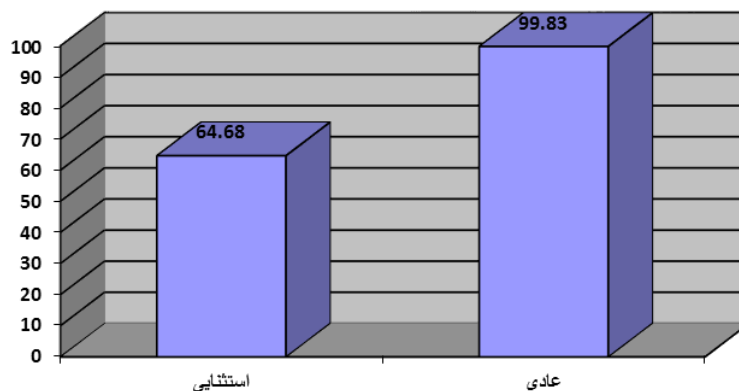
$$T=-23/176,df=493,\alpha=0/0001<0/01$$

نتایج به دست آمده از تحلیل آماری؛ بین میانگین

پرسش هشتم تحقیق:

آیا بین مهارت‌های اجتماعی، دانش‌آموزان مدارس عادی و استثنایی در دوره ابتدایی استان قم تفاوت معنی داری وجود دارد؟

نمودار و جدول ۹- مربوط به متغیر «مهارت‌های اجتماعی» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی

متغیر	نوع مدرسه	تعداد آزمودنی	میانگین	انحراف معیار	استاندارد خطا
مهارت‌های اجتماعی	استثنایی	101	64.6864	12.99534	1.29308
مهارت‌های اجتماعی	عادی	394	99.8307	1.36240	.06864

داده‌های جدول بالا، آمار توصیفی مربوط به متغیر «مهارت‌های اجتماعی» در دانش‌آموزان مدارس عادی و استثنایی را نشان می‌دهد. بر اساس نتایج به دست آمده، میانگین متغیر «مهارت‌های اجتماعی» دانش‌آموزان مدارس عادی بیشتر از دانش‌آموزان مدارس استثنایی است.

نتایج آزمون t مستقل برای متغیر «مهارت‌های اجتماعی» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی

متغیر	مقدار F	سطح اطمینان α		مقدار t	درجه آزادی	سطح اطمینان α	تفاوت میانگین	استاندارد خطای تفاوت
		سطح اطمینان α	مقدار F					
	313.914	.000	.000	-52.713	493	.000	-35.14429	.66672

داده‌های جدول بالا، نتایج آزمون t مستقل را برای متغیر «مهارت‌های اجتماعی» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی، نشان می‌دهد. بر اساس نتایج به دست آمده از تحلیل آماری؛ بین میانگین

مهارت‌های اجتماعی، دانش‌آموزان مدارس عادی و استثنایی در دوره ابتدایی استان قم تفاوت معنی داری وجود دارد؟

متغیر «مهارت‌های خودیاری در خوردن» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی؛ با اطمینان ۹۹ درصد، تفاوت معناداری وجود دارد. یافته‌های پژوهش با نتایج تحقیق تاتل (۲۰۰۶)، اشتمان و همکاران (۲۰۰۵)، اشتری (۱۳۸۰)، تطابق دارد.

۳- در ارتباط با پرسش سوم پژوهش: بر اساس نتایج به دست آمده از تحلیل آماری؛ بین میانگین متغیر «مهارت‌های خودیاری در پوشیدن» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی؛ با اطمینان ۹۹ درصد، تفاوت معناداری وجود دارد. یافته‌های پژوهش با نتایج تحقیق مایکل باسن (۲۰۰۷)، سعیدی (۱۳۹۰)، همسو است.

۴- در ارتباط با پرسش چهارم پژوهش؛ بر اساس نتایج به دست آمده از تحلیل آماری؛ بین میانگین متغیر «مهارت‌های خود فرمانی» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی؛ با اطمینان ۹۹ درصد، تفاوت معناداری وجود دارد. یافته‌های پژوهش با نتایج تحقیق گاریسون، تش و دلارو (۲۰۰۴)، ساسمن (۲۰۰۴)، بختیاری (۱۳۸۷)، هماهنگ است.

۵- در ارتباط با پرسش پنجم تحقیق: بر اساس نتایج به دست آمده از تحلیل آماری؛ بین میانگین متغیر «مهارت‌های ارتباط کلامی» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی؛ با اطمینان ۹۹ درصد، تفاوت معناداری وجود دارد. یافته‌های پژوهش با نتایج تحقیق پیشتنز (۲۰۰۶)، اشتری (۱۳۸۰)، بختیاری (۱۳۸۷)، تطابق دارد.

۶- در ارتباط با پرسش ششم تحقیق: بر اساس نتایج به دست آمده از تحلیل آماری؛ بین میانگین متغیر «مهارت‌های اشتغال» در دانش‌آموزان

متغیر «مهارت‌های اجتماعی» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی؛ با اطمینان ۹۹ درصد، تفاوت معناداری وجود دارد.

$$T=-52/713, df=493, \alpha=0/0001 < 0/01$$

بحث و نتیجه گیری

یکی از مهم‌ترین راهکارهای پرورش مهارت‌های زندگی، آموزش به صورت عینی است و مدرسه کانون این آموزش است که غالباً اهداف آموزش و پرورش از طریق آن قابل تحقق است. آموزش مهارت‌های زندگی، تنها آموزشی است که دانش‌آموزان را به طور عینی برای حضور موفقیت‌آمیز در جامعه و برخورداری از یک زندگی واقعی و مطلوب در محیط آمیخته با مسائل و مشکلات و چالش‌ها آماده می‌کند و توانایی انسان را برای درک و حل مسائل و نحوه برخورد با شرایط و موقعیت‌های جدید زندگی افزایش می‌دهد (بقولی، ۱۳۷۶).

نتایج به دست آمده از پژوهش حاضر عبارتند از:

۱- در ارتباط با پرسش اول پژوهش: بر اساس نتایج به دست آمده از تحلیل آماری؛ بین میانگین متغیر «مهارت‌های خودیاری عمومی» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی؛ با اطمینان ۹۹ درصد، تفاوت معناداری وجود دارد. یافته‌های پژوهش با نتایج تحقیق آنالتا و همکاران (۲۰۰۸)، لی تل و همکاران (۲۰۰۸)، پیشتنز (۲۰۰۶)، سعیدی (۱۳۹۰)، بختیاری (۱۳۸۷)، هماهنگ است.

۲- در ارتباط با پرسش دوم پژوهش؛ بر اساس نتایج به دست آمده از تحلیل آماری؛ بین میانگین

مدارس استثنایی و عادی؛ با اطمینان ۹۹ درصد، تفاوت معناداری وجود دارد. یافته‌های پژوهش با نتایج تحقیق گاریسون، تش و دلارو (۲۰۰۴)، اشتری (۱۳۸۰)، هماهنگ است.

۷- در ارتباط با پرسش هفتم تحقیق: بر اساس نتایج به دست آمده از تحلیل آماری؛ بین میانگین متغیر «مهارت‌های جابجایی» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی؛ با اطمینان ۹۹ درصد، تفاوت معناداری وجود دارد. یافته‌های پژوهش با نتایج تحقیق پیتتنز (۲۰۰۶)، ساسمن (۲۰۰۴)، سعیدی (۱۳۹۰)، بختیاری (۱۳۸۷) تطابق دارد.

۸- در ارتباط با پرسش هشتم تحقیق: بر اساس نتایج به دست آمده از تحلیل آماری؛ بین میانگین متغیر «مهارت‌های اجتماعی» در دانش‌آموزان مدارس استثنایی و عادی؛ با اطمینان ۹۹ درصد، تفاوت معناداری وجود دارد. یافته‌های پژوهش با نتایج تحقیق پلات (۲۰۰۹)، لی تل و همکاران (۲۰۰۸)، مایکل باسن (۲۰۰۷)، سعیدی (۱۳۹۰)، بختیاری (۱۳۸۷)، اشتری (۱۳۸۰)، همسو است. پیشنهاد می‌شود که با توجه به نتایج این پژوهش دانش‌آموزان استثنایی و عادی با یکدیگر تربیت و پرورش یابند، تا در روند رشد اجتماعی آنان خللی وارد نگردد.

منابع و ماخذ:

۱. ابراهیمی، احمد (۱۳۸۸). راه کار های عملی آموزشی اخلاق و مهارت های زندگی، قم: مرکز نشر دفتر تبلیغات اسلامی.
۲. آقاجانی، مریم (۱۳۸۱). بررسی تأثیر آموزش مهارت های زندگی بر سلامت روان و منبع کنترل نوجوانان، پایان نامه کارشناسی ارشد روان شناسی عمومی دانشگاه الزهرا.
۳. بقولی، حسین (۱۳۷۶). هنجاریابی مقیاس انطباقی وایلند برسنین ۶ تا ۱۱ سالگی در ایران، پایان نامه کارشناس ارشد، تهران: انیستیتور روان پزشکی دانشگاه تهران.
۴. حمیدپور، حسن و همکاران (۱۳۸۸). نقش آموزش پیش دبستانی در یادگیری مهارت های روانی- حرکتی و سازگاری اجتماعی. مجله علوم تربیتی (علوم تربیتی و روان شناسی) دانشگاه شهید چمران اهواز، ۷۱-۹۰، (۳)۵.
۵. دانلند، اف مورس (۱۳۸۸)، آموزش و پرورش ناشنویان روانشناسی اصول و کاربردها، ترجمه اخوای راد و لشکری نژاد. تهران: انتشارات سمت.
۶. اشتری، پرویز (۱۳۸۰)، بررسی میزان تاثیر دبستان برون وضعیت تحصیلی دانش آموزان تلفیقی با آسیب شنوایی، پایان نامه کارشناس ارشد دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
۷. درتاج، فریبرز و همکاران (۱۳۸۸). تأثیر آموزش مدیریت خشم بر پر خاشگری و سازگاری اجتماعی دانش آموزان پسر ۱۵-۱۲ ساله. فصلنامه روان شناسی کاربردی، ۴، ۴۵-۳۲.
۸. دی بورا ام، پلومر (۱۳۹۱). تقویت مهارت های اجتماعی کودکان، ترجمه شهرام واحدی و خلیل اسماعیل پور، تبریز: انتشارات فروزش
۹. ساجدی، سهیلا و همکاران (۱۳۸۸). تأثیر آموزش مهارت های زندگی بر روابط بین فردی، عزت نفس و ابراز وجود دختران نابینا، دانش و پژوهش در روان شناسی کاربردی دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان (اصفهان)، ۲۳-۴۲، ۳۹.
۱۰. سلیمانی، منصور و همکاران (۱۳۸۸). تأثیر آموزش مهارت های اجتماعی بر سازگاری اجتماعی و عملکرد تحصیلی دانش آموزان دیر آموز، تعلیم و تربیت استثنایی، ۹۵، ۵۰-۳۶.
۱۱. ظاهری، محسن و همکاران (۱۳۸۶). تأثیر آموزش شیوه های رفتاری گروهی بر سازگاری اجتماعی کودکان و نوجوانان مصروع، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان (اصفهان)؛ ۳۳، ۳۶-۱۵.
۱۲. قاسمی، معصومه (۱۳۸۴)، بررسی درجه تطابق دانش آموزان استثنایی با همکلاسان عادی در مدارس ابتدایی شهر تهران، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
۱۳. کریمی، یوسف (۱۳۷۶). روان شناسی شخصیت، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.
۱۴. لی براتلند، نیلسن (۱۳۸۰) کودک استثنایی در مدرسه عادی، ترجمه سوسن جباری، تهران، انتشارات بخشایش.

18. -AIPort, G. (2009) Attitudes.in C .Murchison (ed), A handbook of social psychology, Clark University Press, worcester, mass
 19. -Chao-hua.l., xiao-J., Xiao-wentu, G (2008). Impact of Life skills Praining to Imprdve Cognition of Risk of Sexual Behavior and Contraceptive use among vocational school Students in shanghai, china. Journal of Reproduction & Contraception 2008. Dec; 19(4): 239-251
 20. -DCSF(2008)The Children Plan:Building brighter futures - summary .Norwich: TSO(The Stationery Offic). Available at w w w .dcsf.gov.uk/publications/childrensplan ,acced 12 gune 2008
 21. -Magnani, R., Macintyre, k. Mehryar, K, A. Brown,L., Hutchin, P.(2005). The impact of life skills education on adolescent sexual risk behavioral in Kwazulu - Natal, south Africa journal of Adolescent health, 36, 289-304
 22. -Mohammadi, A., BarzegarKahnamouei,S., Allavirdiyan, Kh., Habibzadeh, S.(2010). the effect of anger management training on aggression and social adjustment of male students agel 12-15 of shabestar schools in 2008.Procedia Social and Behavioral sciences, 5, 1690- 1693
 23. --Rahmati, B. Adibrad, N., Tahmasian, K. Salehsedgpour, S.(2010). The effective of life skill training on social adjustment in children. procedia social and Behavioral science, 5(10), 78-99.
 24. -Sobhi-Gharamaleki ,N.Rajabi,S.(2010). Efficacy of Life skills training on increase of mental health andself esteem of the students. Procedia social and Behavioral Sciences, 5, 1818-1822.
 25. -Weiliao.J.(2010). A life-skill-based HIV/AIDS prevention education for rural student of primary school in china: what change? Whate have we learned.(Biomedical and environment sciences, 23, 58-78.
 26. lena A.2008 . Classroom interaction and th socil situation of hard of hearing pupils in regulas classes presented at international congress on education of th deaf
۱۵. متیسین، کی (۱۳۸۸). تربیت اجتماعی کودک، ترجمه بتول سبزه و فریده درخواه، تهران: انتشارات بال.
 ۱۶. محمدی، ریحانه (۱۳۸۶)، مقایسه درک مهارت‌های اجتماعی در دانش آموزان عادی با دانش آموزان استثنایی همپایه آنها در شهر تهران، پایان نامه ارشد دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
 ۱۷. یارمحمدیان، و همکاران (۱۳۸۱). بررسی رابطه دوستیهای دوجانبه، پذیرش همسالان، خود پنداره و سازگاری اجتماعی با پیشرفت تحصیلی دانش آموزان دختر سال سوم راهنمایی شهر اصفهان. مطالعات تربیتی و روان شناسی، ۴(۲)، ۲۰-۵.